

Jak jinak bychom si dokázali vysvětlit, že rodiče nabízejí svoji dvanáctiletou dceru jako prostitutku nebo herečku do pornofilmů? Proč tato hanba zůstává utajena v rodině a celá rodina ji stráží jako největší tajemství i na úkor devastace dítěte?

Existuje vůbec nějaký lék na tuto nemoc - sexuální zneužívání dětí nebo vůbec lék na nemoc mezilidských vztahů? Nemohu jako psycholog a pedagog odpovědět jiným způsobem než takto:

Výchova je největší sociální vynález všech dob. Byla to výchova, která člověka naučila být „člověkem“ a výchova stojí v pozadí všech „civilizačních“ změn ve prospěch i v neprospěch člověka. Výchova je formování člověka záměrným úsilím vychovatele a je i formování člověka nezáměrným úsilím všeho, co jej obklopuje. Protože podíl záměrného formování je cílenou a kvalifikovanou strategií pedagogů i rodičů, měli bychom tuto strategii obrátit ve prospěch rozvoje štěstí dětí, na obranu dětí a na podporu rozvoje jejich budoucnosti. Je to naše práce.

Sexuální zneužívání dětí je jedním ze zdrojů neštěstí vysokého počtu dětí a výchova má šanci přispět ke zmenšení těchto tragédií člověka. Je to výchova dospělých, výchova rodičů a učitelů na jedné straně a výchova dětí (možných budoucích obětí), na straně druhé. Proto je tato skromná publikace napsána jako motiv především pro učitele, studenty učitelství a pro rodiče.

Pakliže se touto publikací podaří uchránit jen jediné dítě, stála za to, aby byla napsána.

Vladimír Tábber

Poznámka: V publikaci je uvedena celá řada skutečných případů. Jména účastníků a města jsou však autorem změněna.

I. Z teorie sexuálního zneužívání dětí

1. Co to je sexuální zneužívání dětí?

Problematika sexuálního zneužívání dítěte je ve světové i naší odborné literatuře zahrnována pod pojem CAN (Child Abuse and Neglect). Dunovský, J. (1995) tento pojem charakterizuje jako velmi složitý syndrom, v němž jde o úmyslné ubližování dítěti, které nejčastěji způsobují lidé z blízkého sociálního okolí dítěte.

Formy a projevy syndromu CAN podle Dunovského, J. (1995, str.19) lze členit takto:

Tělesné týrání zneužívání zanechávající	aktivní	pasivní
Duševní a citové týrání, zneužívání a zanedbávání	tržné zhmožděné rány a poranění bítí zlomeniny, krvácení, dušení, otrávení smrt	neprospívání, vyhledování, nedostatek v bydlení, ošacení, ve zdravotní péči
Sexuální zneužívání	nadávky, ponižování, strážení, stres, šikana, agrese	nedostatek podnětů, zanedbanost duševní a citová
Zvláštní formy:	sexuální hry, pohlavní zneužití ohmatávání, manipulace v oblasti erotogenních zón, znásilnění, incest	exhibice, video, foto audiopornografie, dítě se účastní sexuálních aktivit dospělých
	Münchhausenuv syndrom v zastoupení systémové týrání a zneužívání organizované týrání a zneužívání rituální týrání a zneužívání	

Její příznaky své choroby nebo je zveličují. V zastoupení jde o zveličování příznaků dítěte samotnými rodiči. Zkráceně uvádím příklad z praxe Dětského krizového centra v Praze.

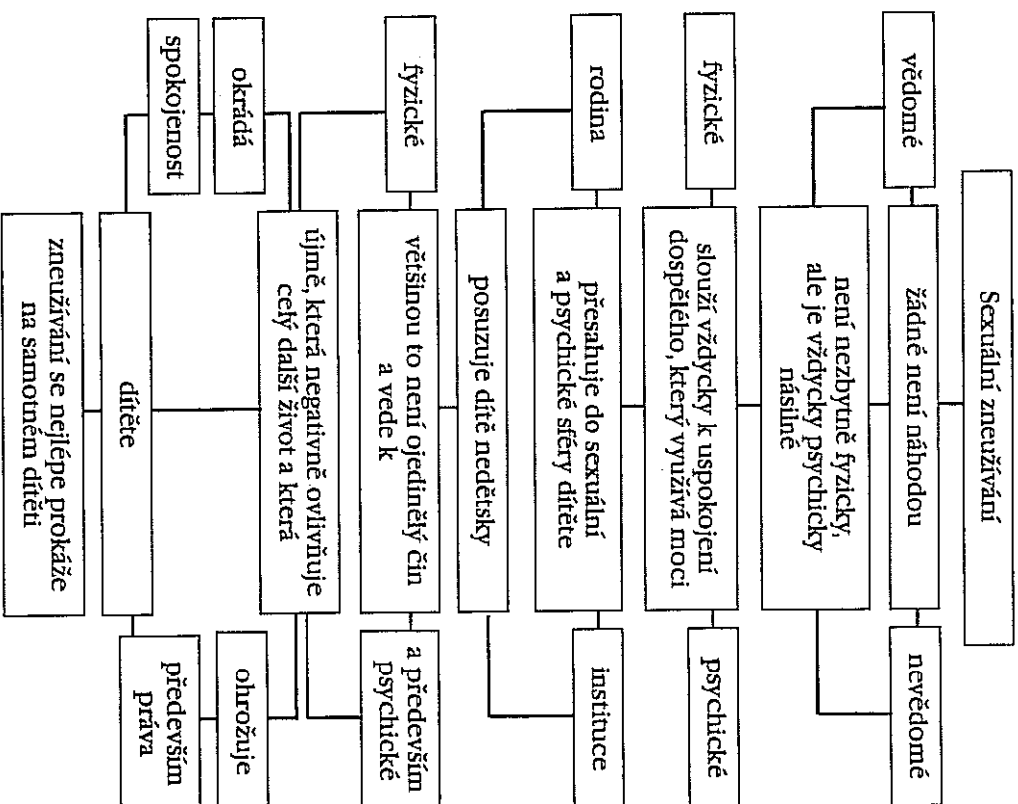
Do centra přišla žádát o pomoc čtrnáctiletá dívka, která prý byla nucena skupinou Romů k prostituci na ulici. Protože ne-soublastila, byla Romy zbita a pak jedním z nich znásilněna. Vyšetření u lékaře zjistilo různá poranění na těle včetně sebe-poškození, čerstvou deffloraci a infekci. Současně byla zjištěna určitá forma epilepsie. Dívka pocházela z dysfunkční rodiny, nacházela do školy třpěla těžkou poruchou chování a měla sníženou mentální úroveň. Matka dívky byla v invalidním důchodu pro chronický otok paže, který si způsobila sama zaškracením. To odpovídalo samo o sobě Münchausenovu syndromu u matky a Münchausenovu syndromu v zastoupení u dívky, ačkoli u dívky šlo skutečně o znásilnění a pohlavní nákazu způsobenou cizí osobou (Dunovský, J. 1995, str. 51, 52).

Sexuální zneužívání je především vymezeno záměrem pachatele, v němž je zřejmý sexuální motiv pro vlastní rozkoš a obvykle i postoji oběti včetně kvality a charakteristiky duševního nebo fyzického poškození. V trestním řízení však bývá prokazování těchto aktů velmi obtížné.

Pro pedagogickou praxi je velmi důležité právní vymezení sexuálního zneužívání včetně trestních sazeb. Trestní zákoník v části Pohlavní zneužívání v Paragrafu 242 a 243 trest zák uvádí, že:

1. Kdo vykoná soulož s osobou mladší než 15 let nebo kdo takovou osobu jiným způsobem pohlavně zneužije, bude potrestán odnětím svobody na jeden až osm let.
2. Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na osobě světlé jeho dozoru, zneužívaje její závislosti.
3. Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobil-li činem uvedeným v odstavci 1 těžkou újmu na zdraví.
4. Odnětím svobody na deset až patnáct let bude pachatel potrestán, způsobil-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.
5. Kdo zneužívaje závislosti osoby mladší než 18 let nebo osoby svěřené do jeho dozoru přiměje ji k mimomaturálské souloži, nebo kdo takovou osobu, zneužívaje její závislosti, ji-

jiným způsobem pohlavně zneužije, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.
Při posuzování deliktů se samozřejmě ještě přihlíží ke skupní závislosti obětí, např. u dětí prepubertálního věku, které ještě nemají druhotné pohlavní znaky (Ochlupení, prsa atd.)
Besten, B. (1991) vytvořila jakousi paprskovitou definici sexuálního zneužívání, která je velmi ilustrativní.

ví, že nějaký muž mu zneužil nezletilou dceru. Nebyl to nijak vážný prohřešek, byla to docela obyčejná krádež panenský a ta se dala vyřešit pokutou 50 stříbrníků. Protože byla snižena cena dívky, jak říká zákon „byla oslabena“, měl si jí svůdce vzít za ženu. Znásilnění se změnilo na svatbu. Svatba však nebyla nutností, pokud si to nepřál otec dívky. Zdá se, že v biblickém výkladu znásilnění a svedení je jedno a totéž. Slovo oslabit se nevztahuje na utrpění dítěte, ale na sniženou cenu dívky. Když násilník zaplatí, přiznal vinnu, ale stal se i vlastnímkem („když jsi to rozbil, tak to zaplat a je to tvoje“). Znásilnění je zmíněno na svatbu!

Protože otec vlastně rozhodl, jestli zneužitá dívka se bude vdávat nebo ne, ale tak jako tak dostal své stříbrníky, objevili docela dobrou možnost solidního výděлку pro svoji rodinu. Ekonomicky uvažující otec si malou dívku doma ponechal, stala se pro něj nejen placenou pracovní sílou v domácnosti, ale ještě jí za peníze mohl nabízet mužům bez závazného sňatku. Znásilňování a dětská prostituce se od sebe vůbec nelišily.

Dnes se mravokárci pohoršují nad tím, že prostitutka prodává své tělo, ale žena „Starého testamentu“ nejenže nemohla o sobě rozhodovat, ale byla nucena své tělo dát komukoliv a neměla z toho ani osobní zisk. Ten patřil tomu, komu patřila. Miller, B. s úžasem cituje pojem prostituce podle „Starého testamentu“: „Prostitutka je dcera, která byla zosuzena a nějakým způsobem zabránila, aby otec za ni nedostal odměnu“.

Absurdní přístup k ženám-dětem je zákonem a biblickým výkladem dovršen. Muž, který znásilní, zneužije nezletilou dívku, je zločín a dívka, která se dobrovolně nabídně muži bez úplaty otci, je děvka. Žena, která prodávala svoje tělo se souhlasem otce a dávala mu svůj výdělek, byla vážená a mohla si vzít za manžela i kněze (židovského rabína). Dívka, která se oddala někomu bez úplaty a bez dovolení otce, mohla být podle židovského testamentu i ukamenována jako prostitutka. To platilo i pro děti pod dvanáct let.

Bible nezakazovala dětskou prostituci, ale chránila otcovskou autoritu. Konečně příběh patriarchy Abrahama a krále z Gerah krásně ukazuje, jak se bohu nelíbí, když se ženy v kterémkoliv věku vydávají jinému muži bez zaplacení (Miller, B. 1982, str. 59).

Strategie znásilnění dítěte a zaplacení otci vlastně otevřela cestu dětské prostituci. Dětská prostituce není objevem dnešní perverzní

doby, jak mnozí mravokárci soudí, ale podle historika Epsteina (Miller, B. 1982) je nejméně tak staré, jak je starý zákon. Sňat, království, prostě organizační forma lidského soužití při svém zrodu posvětila sexuální zneužívání dětí. Tak to lze vnímat z našeho pohledu. Ekonomicky vzato, „proč by otec měl nutit svoji nezletilou dceru, aby se vdala, když za to dostal peníze a mohl tuto strategii libovolně opakovat bez větších nákladů a ztrát?“

Žena „Starého testamentu“ nepatřila sama sobě, nemohla o sobě rozhodovat. Když dala své tělo k dispozici bez vědomí otce, poškodila práva otce. Pakliže tak učinila, mohla být i ukamenována. Dokonce, když dívka, která se dobrovolně dala muži bez souhlasu otce, bylo méně než dvanáct let, počkalo se s ukamenováním, až dovršila dvanáct let!

Z biblických příběhů Abrahama a Sarah a dalších podobných příběhů je zřejmé, že církevní patriarchové a autoři bible byli více znepokojeni ženami, které se dávaly bez zaplacení, než prostitutkami (Miller, B. 1982).

Ve Francii ve 13. století měli rodiče velké obavy z toho, aby jim dcery nevyšly doma „na oacet“. To nebyl jen problém etický, ale především ekonomický. Málolčetá žena byla schopna uživit sama sebe. Proto rodiče běžně nabízeli své dcery již od 13 let k zasnoubení s jakkoliv starým mužem. Dcera k zasnoubení byla i žena k pohavnímu styku.

Raboch, J. (1994) upozorňuje například, že v Anglii, tradiční zemi práva, již před 700 lety zakazoval zákon mužům mít pohavní styk s dívkou mladší než 12 let. Je zřejmé, že problémem pohavního styku s dětmi zasáhli nejen Anglii, ale i celou Evropu. V roce 1875 byla hranice zvýšena na třináct let a v roce 1885 na 16 let. Incest je dokonce trestným činem teprve od r. 1908. Zajímavé je, že chlapcům toto omezení není vymezeno. Chlapci mohli mít pohavní styky s jakoukoliv ženou. Ale žena mohla být odsouzena za neslušné chování, když měla pohavní styk s chlapcem mladším než 17 let. Za analní koitus tehdy platil i trest smrti.

V Izraeli teprve v r. 1950 zakázal stát otcovi povolit dceri, aby se vdávala dříve než v šestnácti letech. Dohnes zákony na celém světě v této oblasti stále více „fanóti“ mužům. Každá žena, i vdaná, velmi obětivě prokazuje, že byla znásilněna, naopak velmi obětivě se prokazuje muži, že dítě sexuálně zneužil. Obě zneužívání, malé dítě, je

Možné následky sexuálního násilí proti dětem	
1. Tělesná poškození	
Rány způsobené konstatím v oblasti genitálií Škrabance na hýždích nebo na vagině Krevní podlitiny na erogenických zónách	Krevní podlitiny, krev na vnějších stranách stehien, krev kolem konečnicku Nemoci pohlavních orgánů Sexuálně přenosné nemoci AIDS
2. Tělesné a psychosomatické následky	
Poruchy spání Poruchy řeči Poruchy koncentrace Ochrnutí, ochrnutí Vadné držení těla Křečovitě polhyby Kožní nemoci, alergie Poruchy jídla (bulimie) Asma Epilepsie Autismus	Začínají bezmocností Migrény, bolesti hlavy Bolestivé svaly Zažívací potíže Noční ponocování Hormonální poruchy Bolesti v podbřišku Přílišová omezení Psychosomatická křečvení Menstruační poruchy Výtoky Tehotenství
3. Emocionální zranění	
Difusní strachy a úzkosti (např. z uzavřených prostor, z autorit apod.) Strach z AIDS Regressivní chování Agresivní chování Opuštěnost Obtěže ve vztazích Pochyby studu a viny Selvedpodecování Odmítnání vlastní pohlavní role	Odmítnutí svého Odmítnutí sebeanalýzy Růžbe Deprese Pochyby ubohosti, bezmocnosti Pochybnosti o vlastním vlnání světa Přepjaté chování Poruchy kontaktu Psychózy Rozpolcenost osobnosti
4. Antagrese	
Sebedvaždné pokusy Posedlost nějakou činností Vyrábění vlasů Rozstřihávání oděvu Falení se cigaretou	Čučání, koušení prstů a nehtů Posedlost hrou (na automaty) Drogy, alkoholová závislost
5. Následky v sociálním chování	
Udržování odstupu Uzavřenost Samotářství Nedůvera Dehlyence Regrese do dětství Předčasné zralé chování Odpírání výkonu nebo naopak Extremní výkonová motivace Extremní bezmocné chování Extremní potřeba moci nad někým jiným	Utěhy z domova Ekstremní, křečovitě připoutání se na závislou osobu (ochlana ml. sourozence) Mantické nápadné chování proti mužům nebo některým typům žen Jisté vystupování ve skupině za soucasné úzkosti z jednodlých kontaktů Nesousředenost na jednání
6. Následky pro sexuální chování	
Sexualizování sociálních vztahů Výstřední, neúměrná sexuální zvědavost Otevřená, veřejná masturbace Obnázování genitálií Vymocování promiskuitního chování Nápadné chování během menstruace	Prosazování (negování) sek. potřeb, frigida Prostnice Sexuálně agresivní chování (zvláště u mužských obětí - zranění chlappů) Sadomasochistické sexuální chování Věku nepřiměřené sexuální chování, např. sexuální hry

maritá Adéla a jde do obchodu, kde utratí všechny peníze za nákup třeba desítek párů bot. Je jako loučka na niti." (Zkráceno podle časopisu Katka, č. 18, 1996).

Finkelhor (1984) shrnul důsledky sexuálního zneužívání dítěte do čtyř oblastí:

1. Traumatická sexualizace
2. Stigmatizace
3. Zrada
4. Bezmocnost

Traumatická sexualizace je Finkelhorem chápaná jako nepřiměřené sexuální chování a prožívání vzhledem k věku dítěte. Pachatel svým chováním drasticky mění a uchyluje vývojové přirozené a normální dětské sexuální chování a psychosexuální vývoj vytváří nepřiměřené dovednosti, zvyky, vědomosti a postoje. Falešnými a nepřiměřenými informacemi mění sexuální morálku dítěte. Láaska a sexualita se v jeho „výchově“ mění v poškozování, ponižování a týrání.

Stigmatizace: Dítě se cítí sexuálním zneužíváním poznamenané, cítí se jiné než ostatní děti. Často je přesvědčeno, že je v něm něco, co sexuální zneužívání dospělým samo vyvolalo. Cítí se ještě „vyvrženější“, když je zneužívání odhaleno a lidé kolem něj se na ně šokovaně dívají, dívají se, pomlouvají ho nebo mu i nedůvěřují. Někteří dospělí jsou dokonce ochotni vlnu svádit na dítě. Dítě se stýdí za sebe i za pachatele, zvláště když je z rodiny. Ve stigmatizaci dítě prožívá svůj vlastní obraz jako něco velmi negativního „...cítím se jako auškas“, „...nemám pro nikoho žádnou cenu“, „...o čem si mám s bohama povídat?“

Zrada: Sexuálně zneužívané dítě je zrazeno především ve svých emocionálních potřebách. Velmi často cítilo ke „svému“ pachateli lásku nebo sympatii. Zradu dítě prožívá nejen na svých citech vůči pachateli, ale i vůči ostatním, kteří jej nedokázali nebo nechceli ochránit. Často matka dítěte nejenze o zneužívání vi, ale po prozrazení kryje pachatele a nutí obět, aby vlnu vzala na sebe (že si to vymyslela). Oběti se také často nevěří a složité důkazní řízení je opět namířeno proti dítěti a důvěře v něj. Zradu tedy dítě cítí i jako zradu všech dospělých.

Bezpřístupnost: Každé dítě se cítí zcela bezmocné, když je proti své vůli sexuálně zneužíváno. Nemá šanci se fyzicky bránit, nemá často

pad oznámil. Učitelka J.S. označila rodinu jako spořádanou, otce jako pracovitého a s dobrou pověstí. Dívku označila jako špatnou žáknici s nezájmem o vyučku a s vysokou absencí. Její výpověď pokládala za smyšlenou, protože ji otec mstil, aby se lépe učila, jak jí sám řekl. Olejtem si nechal natřít prý vyrážku na stehně. Vyšetřováním se zjistilo, že dívka „mazala“ pohlaní táta otce nejméně jednou týdně po dva roky. Otec ji rovněž mstil, aby šla jeho semeno, že to je důležité pro její zdraví. Učitelka věc neohlásila, jen se radila s otcem a matkou dítěte, kteří ji označili za vymyšl nevhodného dítěte. Dokonce žádali, aby učitelka dítě ve škole potrestala za lež.

Psychologicky zajímavý je pocit tzv. delegace. Učitel se při zjištění sexuálního zneužívání dítěte ve své třídě od problému distancuje. „Toto není můj problém. Děje se to mimo školu a já jsem odpovídna za dítě ve škole.“ „To je problém pro odborníky, kteří jsou na to uzděláni a musí si s dítětem poradit. Proto musí dítě ze školy někam jít, kde to umí.“ „Dítě nemůže zůstat ve třídě, protože by, nakazilo ostatní děti.“ Tyto počty jednoznačně ukazují na naprostou pedagogickou neprofesionální učitele.

Část pocitů učitele se diferencuje podle pohlaví, učitel - učitelka. Někteří sexuální zneužívané dívky dokázaly sexualizovat svoje chování takovým způsobem, že i učitel-muž v řadě případů konstatoval: „...ta malá má něco do sebe, je dráždívá a provokující“. Zneužívaná dívka se někdy naučí budit zájem mužů, který i neangažované muže mírně dráždí a provokuje.

Jinou reakcí muže-učitele lze označit jako reakci sebeobranou. „Je to hrozné, co ji ten chláp dělal. Ale měla by vědět, že ne všichni muži jsou takoví hrozní. Já takový nejsem.“

Sebeobranná reakce vede až k „černobílému“ vidění lidí i světa. „Lidé jsou buď dobří nebo zlí“, „Pachatel je zloduch, já jsem dobrá“. Učitel si tak neuvědomuje, že dítě může mít s pachatelem i velmi mnoho dobrých zkušeností, zvláště s pedofilním pachatelem. Výjimečně ani sexuální zneužívání, zvláště když je nekoitálního charakteru, nemusí vést dítě k jednoznačnému odsouzení pachatele. Učitelova „černobílá reakce“ může zvýšit v dítěti emocionální ambivalenci.

Na závěr kapitoly je nutné upozornit na povinnost učitele hlásit podezření zneužívání dítěte za současné spolupráce s dětskými krizovými centry, psychologem a dětským gynekologem.

V. Prevence sexuálního zneužívání dětí

1. Koncepce prevence sexuálního zneužívání dětí

Matějček, Z. a Dytrych, Z. (1994, str. 14) analyzují principy prevence ČAN na dvou základní rovinách, které označují jako primární a sekundární. Rozhodující je samozřejmě prevence primární, které se věnuje i tato publikace. Obdobně uvažuje i autorka Provaníková, H. (Vaníčková, E. 1995), která rozděluje prevenci týraní, sexuálního zneužívání a zanedbávání dětí na tři základní skupiny: primární, sekundární a terciální. Tyto přístupy inspirovaly autora publikace k pedagogické transformaci prevence sexuálního zneužívání dětí.

2. Primární prevence

Cílem primární prevence je „snížení pravděpodobnosti výskytu poškozování“ (Vaníčková, E. 1995, str. 48).

Zaměření primární prevence má charakter především podle cílové skupiny. U většiny autorů je cílovou skupinou chápána buď potencionální oběť, skutečná oběť nebo lidé, kteří dítě mohou nějakým způsobem připravit na obranu, ochránit dítě nebo léčit. Slet, U. a kol. (1994) upozorňuje na to, že cílovou skupinou by měl být i pachatel nebo potencionální pachatel. Zde je pedagogická problematica výchovy pachatele téměř nedotčena. „Tím se oběti činí vlastně neúmyslně spolupodvodnými, ponevážž ten, kdo je sexuálně vychováván, a přesto se stane obětí znásilnění nebo zneužití, se rychle stane podezřelým, že správně nepochopil preventivní poselství“ (str. 236).

Komplikovaná a pedagogicky méně propracovaná je také oblast

2.3. Praegradační výchova pedagogů a lékařů

Projekt výchovy budoucích učitelů a lékařů je nesporně nejdůležitější v oblasti primární prevence. Především profesionální příprava pedagogů představuje základní pilíř primární prevence sexuálního zneužívání dětí a samozřejmě i dalších jevů syndromu CAN. Od tohoto stupně se odvíjí výchova dětí, výchova rodičů, osvěta veřejnosti. Na všech vysokých školách vzdělávajících učitele by měl základní součástí vzdělání tvořit i kurz sexuální pedagogiky. Sexuální pedagogika pokrývá svým rozsahem problém zneužívání, týraného i zanedbávaného dítěte, vybaví budoucího učitele potřebnými informacemi (z psychologie, biologie, pedagogiky), potřebnými metodami, dovednostmi a vhodnými prostředky. Smysl sexuální výchovy dětí ve školách je rozložen do tří oblastí:

- a) Oblast kognitivní - dítě má potřebné informace
- b) Oblast postojů - dítě má vnitřně identifikovaný, interiorizovaný postoj k obsahům sexuální výchovy, které jsou učitelem zprostředkovány.
- c) Oblast dovedností, návyků a chování - dítě získalo potřebné dovednosti, návyky a chování, které mu umožní správné a zdravé postupy v nejbližší oblasti sexuální výchovy. V našem případě: umí předcházet sexuálnímu zneužívání, umí se účinně bránit při zneužívání, umí sdělovat a informovat příslušné osoby nebo instituce (umí hledat pomoc).

Praegradační příprava lékařů má mít dvě základní roviny:

- a) Rovinu odbornou (dravotnickou a psychologickou) péči o zneužití dítě, umění diagnostiky možnosti zneužití podle stupně rovoje různých znaků na zdravotním stavu dítěte).
- b) Rovinu pedagogicky osvětovou (umění osvětové pedagogické činnosti pro rodiče, učitele, policej, sociální pracovníky a ostatní angažovanou veřejnost, tedy osvětovou strategii prevence, případně kooperaci se školou).

2.4. Výchova dětí a mládeže

Smysl výchovy dětí není ve vyvolání strachu před tím, co je může potkat od „ošklivých lidí“, ale ve vyzvednutí síly a sebevědomí dítěte.

te k obraně a diagnostikování hrozícího nebezpečí. Faktiže již ke zneužívání došlo, aby dítě dokázalo hledat pomoc. Dítě musí věřit především samo sobě, tomu, co umí a svým schopnostem, které rozvíjí správná sexuální výchova ve škole i v rodině.

Ve školách se aplikují programy sexuální výchovy. Tento bod je smyslem celé prevence, ale nutně předpokládá splnění postgraduální a praegradační přípravy učitelů. Cíle sexuální výchovy a obsah sexuální výchovy pro děti všech věkových kategorií byly ministerstvem školství schváleny. Školám bylo doporučeno, aby sexuální výchova byla zavedena. Odpovědnost je tedy přenesena na jednotlivé školy a především na ředitele škol.

Ředitelé škol musí zajistit především kvalifikované učitele a kontrolovatelný systém sexuální výchovy. Sexuální výchova je obvykle chápána jako integrální součást několika vzdělávacích předmětů, především biologie a občanské nauky. Někde je zaveden i předmět „Výchova ke zdravému způsobu života“ nebo „Rodinná výchova“.

Na systém vzdělávání a výchovy dětí musí navazovat systém výchovy rodičů. Sexuální výchova nemůže probíhat bez aktivní spolupráce rodičů. Rodiče musí být školou neustále informováni o obsahu, metodách, cílech a prostředcích sexuální výchovy dětí. Rodiče mají mít i právo se této výchovy účastnit, dokonce i ve školním vyučování svých dětí. Škola musí pravidelně vzdělávat i rodiče v různých formách vzdělávání dospělých. Jedině touto strategií lze dosáhnout očekávaného efektu.

3. Sekundární prevence

Cílem sekundární prevence podle Provanzkové, H. (Vaníčeková, E. 1995, str. 48) je „vyhledávat rizikové skupiny obyvatele (možné pachatele mezi dospělými a možné oběti mezi dětmi) z hlediska CAN. Matějček, Z. a Dyrtych, Z. (1994) tuto prevenci stále chápou spíše jako primární. Tedy prevenci, která předchází zneužívání, týrání a zanedbávání dětí. V pedagogické interpretaci jde však spíše o prevenci sekundární, to znamená prevenci orientovanou na omezení podminek, za kterých CAN může vzniknout.

V naší problematice jde o situace a okolnosti, které nějakým způsobem podmiňují riziko zneužití dítěte. V psychologické terminologii hovoříme o podminekách endogenních (vnitřní) a exogenních (vnější).

- (2) - závislé na alkoholu a drogách (z našich příkladů je zřejmé, že zneužívání dětí bývá často provázáno alkoholismem pachatele),
- (3) - rodičovsky nezralé, mladistvé a nevyspělé,
- (4) - se zvláštním způsobem života (různé náboženské sekty, v publikaci uvádíme příklad zneužívané dívky satanistou),
- (5) - žijící ve chronickém stresu, lidí neuznaných a neúspěšných, zvláště mužů, jejichž potřeba dominance je chronicky poškozena,
- (6) - profesionálně enormně přeúžené s nedostatkem času pro výchovu dítěte a pro rodinu vůbec,
- (7) - s některými formami psychologického onemocnění (často to bývájí i různé formy sexuálních deviací dospělých pachatelů, lidé s oslabenou sebekontrolou, demenční mnohdy i starší lidé, nejčastěji muži),
- (8) - mentálně retardovaní (rodiče nejsou psychologicky vyspělí k tomu, aby dítě správně výchovně stimulovali a sami nedokáží odhadnout přiměřenost chování svého či jiných osob vůči dítěti),
 - s deprivací nebo subdeprivací osobní historie (např. sexuálně zneužívaný otec v dětství mívá zvýšenou tendenci toto chování v dospělosti aplikovat zase na dítě),
 - kriminálně zneužívající dospělí pachatelé (rodiče nabízejí své nezletilé děti k sexuálnímu zneužívání za úplaty),
 - dospělí pachatelé, kteří byli v dětství týráni.

3.3. Škola

- (.) Obvykle škola bývá uváděna jako možná skupina, kde dochází k psychologickému nebo i fyzickému týrání dítěte. Již méně často se hovoří o škole jako o možném prostředí pro sexuální zneužívání dítěte. Škola je nejčastější příčinou stresu a frustrací dětí. Dítě je rodiči nejčastěji testováno za neúspěchy ve škole a bohužel větší část dětí cítí naši školu jako „nevstřícnou instituci“ s restriktivním a domnucovacím systémem. Děti ve stresech a frustracích volí různé techniky, kterými se s touto náročnou situací vyrovnávají. Setkáváme se s různými formami kompenzačního chování (dětí hledají úspěch jinde), s únikovým chováním (unikají do nemocí, nechodí do školy), s agresivitou (napadají slabší, útočí na věci) a pod. Škola tak vlastně svým pojetím má šanci otevírat i prostor pro sexuální zneužívání dítěte, nlehdě na týrání, šikanování atd.

Nejde jen o sexuální zneužívání dítěte ve škole (příklady zneužívání, zvláště dívek učitelem, jsou ze soudní praxe také známy), ale o vytvoření vnitřní psychologické podstaty dítěte. Vnitřní psychologická podstatka může mít u přeúženého nebo neúspěšného dítěte charakteristiku potřeby někomu důvěřovat, někomu se svěřit, potřeby lásky a pod. V publikaci uvádíme příklad takové „dívčery dítěte“, ve které vypouští „pachatele“ do svého bytu.

Za nejčastější příčiny nepřiměřené záležitosti, které mohou tvořit i podmínky pro CAN, považuje Matějček, Z., Dytřych, Z. (1994) a Procházková, E. (1995) tyto faktory:

- učební záležitost, nepřiměřená kvantita učiva, nepochopení výkladu (dítě je nezralé, nemá předpoklady k učení),
- osobnosti učitele (neurotická, psychopatická osobnost, ignorace žáka a pedagogických metod práce),
- sociální role (žák neumí přijmout školou očekávané chování, konflikty v rodině, konflikty ve škole, konflikty vyplývající z osobnosti dítěte),
- škola jako instituce (nedostatek porozumění dítěti, nedostatek podpory učitelů, špatná komunikace se žáky, hromadné testy atd.).

- vztah školy a rodiny (nezájem rodičů o školu, neschopnost školy navázat vstřícnou komunikaci s rodiči, vysoké nepřiměřené aspirace rodičů na dítě, nesouhlas rodiny s filozofií školy).

3.4. Skupina dětí, vrstevníci

Asi nejproblematickejší jsou samy děti. Představme si dítě, které není přijímané skupinou vrstevníků, po níž touží. Vzátná skupina dítěte z různých důvodů odmítá a dítě ztrácí schopnost sebezpoznaní, ale i seberealizace. Extrémní problém vytvoří skupina, která dítě nejen odmítá, ale zesměšňuje, šikanuje a ponižuje. Dítěti mnohdy nezůstává nic jiného, než vstupovat do „svazku“ s dospělým, který je akceptuje. Odměnou dospělému, je-li to pachatel, je důvěra dítěte a jeho „tolerance“ vůči sexuálnímu chování dospělého. Odměnou dítěti je „ochrana“ od pachatele, zvýhodňování, odměna, omlouvání neúspěchů a pod. Opět v naší publikaci popisujeme případ dítěte, které je za svoji „sexuální povolenost“ pachatelem odměňováno tím, že nemusí do školy a dostává dárky. Proto také mezi zneužívanými dětmi nacházíme děti sociálně neaktivní, mají málo přátel nebo žádné.

U určitý optimismus lze vyslovit na základě jakéhosi seberegulačního mechanismu samotné rodiny. Veliká většina rodin pracuje na principu určitých servomechanismů. Během života rodiny se postupně vytvářejí nejen zpětné vazby a kontrolní mechanismy, které dokáží rodinu určitým restriktivním způsobem regulovat ve svých funkcích, ale i mechanismy opravné a korektivní, které dokáží určitou míru chyby i samy napravit.

Naopak pesimismus vyplývá ze stále většího počtu rodin, kde uvedené servomechanismy nefungují a rodiny jsou stále více dysfunkční. V našem případě dysfunkčnost má charakter citové a bezpečnostní deprivace dítěte.

Pro pedagogického pracovníka nutně vyplývá povinnost výchovné intervence do selhávající rodiny a současně optimální strategie pro práci s dítětem, které v této rodině žije. I to je součástí terčální prevence.

5. Pedagogické principy prevence sexuálního zneužívání

Principy prevence sexuálního zneužívání dětí (podle Fey, E.: IN: Wittrock, M. 1993, str. 40) ustavují šest základních tematických okruhů, které učitel ve škole má dále metodicky rozpracovávat pro své výchovně vzdělávací působení na žáky. Prevence nemá jenom pasivní charakter, ve kterém je dítě chráněno bez vlastní aktivní účasti, ale jako součást sexuální výchovy vytváří vědomosti, postoje a především praktické dovednosti a chování, které chrání dítě před násilím a zneužíváním.

Prevence sexuálního zneužívání ve svých obecných důsledcích konstituuje v dítěti tyto rysy:

- osobnostní sílu a vědomí sebe,
- nezávislost,
- pohotovost k mobilizaci ochranných mechanismů,
- rozšíření vědomí a pocitu svobody.

Švýcarská psychologička Feyrová navrhuje pro pedagogickou praxi učitele tyto hlavní principy prevence:

1. *Moje tělo patří jenom mně*

Vlastní tělo je hodnotou a každé dítě má právo ho chránit.

2. *Intuice*
Měřítkem pro dívky a chlapce pro hodnocení ohrožení jsou jeho vlastní pocity.

3. *Styky a dobytí*

Každé dítě se učí rozeznávat, jaké zvláštnosti a rozdíly jsou mezi „dobrymi“ a „špatnými“ dotyky a „špatné“ z vlastní vůle odmítnout.

4. *Křít ne*

Děti mohou a musí za určitých hraničních situací umět říci ne na nepřiměřené požadavky dospělých. Mají dovoleno, aby neposlouchaly a bránily se.

5. *Tajemství*

Děti se učí rozlišovat adekvátní dětská tajemství, jako například křepení pro rodiče k narozeninám, od tajemství, které prožívají špatně a úzkostně. Je lepší, když se s tajemství podělí s přáteli nebo s dospělými.

6. *Pomoc*

Děti se mají učit a znát, kde hledat pomoc při ohrožení, úzkosti, strachu a bolesti, které jim působí někdo jiný. To je první krok, po němž se s někým o své trápení.

Wittrock, M. (1994) popisuje soubor asertivních dětských práv, která by měla být v rámci školní výchovy vštěpována dětem jako součást prevence sexuálního zneužívání:

- Právo dítěte:*
1. *Mám právo učít, kdo se může mého těla dočkat a kdo ne.*
 2. *Mohu uspokojit něžnost a dohledy odmětnout, když se mi nelíbí.*
 3. *Mohu odporovat dospělým.*
 4. *Mám právo vyžadovat pomoc a vymlouvání, abych oděh, náhlaví/od sebe nebezpečí.*
 5. *Mohu odmítnout dotyk.*
 6. *Mám právo vyprávět komukoli o tajemství, které se mi nelíbí a je mi nepřijemné.*
 7. *Mohu požadovat pomoc, službu, i odpověď, když mi zima, strach nebo cítím nebezpečí.*
 8. *Mám právo volat o pomoc a z místa nebezpečí utéct.*

Syndrom CAN jednoznačně popisuje nenáhodný děj, který je společensky nepřijatelný a odmítaný. Naši odborníci v oblasti CAN pracují s tímto pojmem na této rovině chápání (Dunovský, J. 1995, str. 24): "... týrání, zneužívání a zanedbávání (i nevědomě) jed-
náni rodiče, vychovatele nebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozují tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, případně způsobuje smrt."

Sexuální zneužívání dětí je v odborné literatuře definováno různě. Psycholog Weiss, P. (1994, str. 457) uvádí, že: "Za sexuální zneužívání je označován pohlavní kontakt mezi dospělou osobou a ne-
dospělým jedincem, přičemž se zákonem určená hranice přípust-
nosti pohlavního styku pohybuje v různých zemích obvykle mezi 13. a 18. rokem věku. Pojem zneužití přitom může označovat jak různé formy koitálního styku (vaginální, anální, interferemorální), tak i aktivní a pasivní orogenitální aktivity, masturbaci či osahávání il-
ných částí těla obětí, to vše za účelem dosažení sexuálního vzruše-
ní a eventuálně i uspokojení pachatele."

Definice Rady Evropy považuje sexuální zneužití dítěte "za ne-
příčetně vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování,
Zahrnuje jakékoli sexuální dotýkání, styk, vykořisťování kýmkořiv,
komu bylo dítě svěřeno do péče anebo kýmkořiv, kdo dítě zneuží-
vá."

Sexuální zneužívání může být bezdotykové, což mnoho lidí chá-
pe spíše jako nemravnost než trestný čin, nebo dotykové.

Pod pojem sexuálního zneužívání dětí lze tedy zahrnout velkou
škálu sexuálních aktivit pachatele, které mnohdy vnímáme spíše
jako nemravnost než jako trestný čin.

Anglická psychologka Elliotová, M. (1994) soudí, že pod sexuální
zneužívání dětí do 15 let patří tyto aktivity:

- neslušné odhalování intimních částí pachatele a sexuální sfi-
dičství, kdy nějaká osoba sleduje děti při přelékání, sprcho-
vání s členem sexuálního uzrušení,
- porušování pornografických snímků dětí,
- osahávání pohlavních orgánů dětí a nucení dítěte k osahá-
vání pohlavních orgánů pachatele,
- pohlavní styk s dítětem,
- homosexuální nebo ořivní styk,

- znásilnění,
- nucení dětí k prostituci, účast na komerční erotice.
Jiní autoři např. Braecker, S. a Weimrich, W., W (1991) ještě rozši-
řují škálu chování pachatele, kterou lze označit jako sexuální zneu-
žívání o další aktivity, jako např.:

- dítě je nuceno nebo přemouváno, aby pozorovalo nabatého
muže či ženu,
- dítě je nuceno k prohlížení pornodápských nebo filmů, je nu-
ceno k poslouchání pornoláží (řeč),
- dítě je nuceno přiblížit k sexuálnímu aktivitám dospělých lidí,
- dítě je nuceno k sexuálnímu chování se zvířetem,
- dítě je nuceno k orani,
- dítě je bito (jako výchoový trest) přes body zaalek nebo přes
pohlavní orgány.

Z uvedených výčti chování pachatele je tedy velmi obtížné v ně-
kterých formách chování definovat sexuální zneužívání. Je sexuál-
ním zneužíváním, když otec umývá prsa své desetileté dceři?

Samozřejmě, že ne, stejně jako lékař, který provádí gynecologic-
ké vyšetření pubertální dívky a ona protestuje, protože je jí to ne-
příjemné. Ani poct "obětí" nemusí být tedy rozhodující.

Za sexuální zneužívání lze dokonce označit i svěráznou "sexuál-
ní výchovu", ve které vychovatel používá vulgární pojmy, učí děti
masturbaci, předvádí vlastní pohlavní orgány atd. Naproti tomu ná-
vštěva nudistické pláže nebo sauny s malým dítětem není sexuál-
ním zneužíváním dítěte.

Halfarová, H. (1995) popisuje organizované formy sexuálního
zneužívání dětí především jako dětskou prostituci a pornografi.
Děti, které jsou vtaženy do organizovaných forem sexuálního zneu-
žívání, velmi často pocházejí z nefunkčních a rozvrácených rodin.

Velmi zvláštní formou sexuálního zneužívání dětí je rituální zne-
užívání dětí Dunovský J. (1995, str. 101) hovoří dokonce o fanta-
stičnosti, bizarnosti a neuvěřitelnosti. Dospělý, kterému se dítě svě-
ří, velmi často pochybje o věrohodnosti výpovědi dítěte. Je znám
případ umučené romské dívky, kde satanista z Lipska dokázal ještě
jist vykály dítěte a lidské maso.

S rozvojem uvedeného syndromu CAN Dunovský, J. (1995) popi-
sje Munchausenův syndrom v zroubení. Podstatou je jakýsi
"podvod" (Müchhausen = baron Prašil), v němž si pacienti vymyš-

2. Výňatek z historie, zákon a bible

Tisíce let před tím, než Hebrejští sepsali svoji první bibli a Řekové svoji Ilias a Odysseu, zachytila bohatá literatura v kinovém písmu různé mýty, žalozpěvy, přísloví a zákony prastarých civilizací Sumerů. Miller, B. (1982) uvádí jednu tabulku s kinovým písmem, která vypráví o tom, jak bůh Enlil zatoužil po bohyni Ninlil, když ji spatřil, jak se koupe v čisté řece. Bohyně se však vzpírala:

"Pán k ní mluví o souloži.

Ona nechce.

Enlil k ní mluví o souloži.

Ona nechce.

Ninlil se cítila příliš mladá na sex a zdvořile mu to vysvětluje:

"Moje vagina je příliš malá.

Nechápe soulož.

Moje rty jsou příliš malé.

Nechápeu líbání".

Tyto skromné fragmenty již pět tisíc let před Kristem ukazují, že problém sexuálních vztahů dospělých k malým dětem existoval. Soubor písemností starých židovských učenců - Talmud stanoví principy, které měly později i formu zákona v sexuálních vztazích mezi muži a malými děvčaty nejen v manželství, ale i mimo manželství a v otroctví. Miller, B. (1982, str. 51) znovu cituje Talmud: *"...dívka od tří let a jednoho dne může být s dovolením otce povolena slyšet zasnooubena."* Když nastávající ženich dívku po jejích třech letech připravil o panenství, mohl svůj nárok na ni prokázat i právně peněžitě, tedy mohl si nevěstu vyplatit.

Židovská lidová pověst vypráví o ženě ze 2. století, která se objevila před známým a váženým Rabbim Akiba ben Josephem a stěžovala si, že byla přinucena k pohlavnímu styku ještě dítěte, než ji byly tři roky. Rabbí přemýšlel a porovnal situaci se situací kojenice, který své prsty strká do medu: *"Napoprvé kritiči, ale napotvrztí prsty olizuje. Konečně u tom našel zalíbení".*

Ještě ve dvanáctém století nacházíme stále neuvěřitelnou lhostejnost k údělu dívek. Filozof a lékař Mojžíš Maimonides v kodifikaci starých židovských zákonů uvádí, *"že by děvče ve věku 3 roky a 1 den mohlo být zasnooubeno souloží, kdyby k tomu dal otec*

souhlas". Tato lhostejnost je nepochybně i důsledkem obecného postoje k ženě v tehdejší době.

Miller, B. (1982) uvádí citát Boha v bibli: *Bib přikázal: "Nedělej si chuť na ženu svého bližního, na dím, ani na jeho čeledína, děvčetu, vohy, osly, zkrátka na všechno, co tvůj bližní má".* Tím postavil ženu na úroveň věci, dobytka a majetku muže - bližního. Žena byla chápána jako sexuální majetek. Heterosexuální vztahy měly charakter finanční transakce. Znáššími dívky bylo chápáno jako krádež panenství a šlo napravit peněží jejímu otci.

Talmud sice doporučoval, aby se dívka vdávala mezi dvanáctým a třináctým rokem, ale mohla se vdávat daleko dříve. Chlápec se mohl oženit již ve třinácti letech, ale mohl počkat se ženěním až do dvaceti pěti let. Dceru bylo možné od otce koupit jakýmsi kreditním systémem, "kup myní, zaplat později". Dcera se okamžitě dostala pod totální kontrolu kupce-manžela. Neumíme si představit, co všechno musela nezralá dívka-dítě prožít v takovém manželství. Zpočátku byla žena určitým aktivem a poplatníka byla po nich vysoká. Muži platili za malé dívky a otcové měli motiv k jejich prodeji. Později, když židé byli nuceni hloudit po světě, žena se stala pašákvem - přičičí. Mnohoženství se nedalo provozovat, a tak Hebrejci v 11. a 12. století zrušili mnohoženství. Situace se obrátila a kupodivu opět v neprospěch ženských dětí. Rodiče mohli ochránit svoji nezletilou dceru před předčasným sexuálním životem a násilím, nemuseli ji prodávat a ani brzy vdávat, ale riskovali, že jim zůstane doma „na ocel“. Opět tedy z rodiny vyrůstala vysoká aktivita, co nej-dívce svoji dceru provdat. Tento jev se rozšířil po celé Evropě a dívky kolem dvanácti let byly naprosto běžně zasnoobovány a provdávány právě z těchto důvodů. Sexuální násilí na dětech mělo stále legitimativní formu.

Autoři zákona, kteří chtěli nejalším způsobem řešit pojem neplodnosti, zvolili vlastní způsob výkladu bible: *"Budte plodní a rozmnožujte se"* a vztáhli tuto výzvu na muže. Např. podle židovských zákonů si svobodný muž musel vzít za ženu manželku svého zemřelého bratra. Onanování je zločinem, protože zabíráne oplodnění a tím je porušováno boží přikázání. Žena mohla docela legálně masturbovat, ale muž ne. Proto bylo muži povoleno spát i s dítětem, protože jeho semeno nesmí být utraceno. Zákony dokonce počítaly i s možností, že otec nebude souhlasit nebo se to předem nedo-

3. Následky sexuálního zneužívání

Jak dlouho bude poškozená dívka nebo chlapec prožívat následky sexuálního násilí závisí na rozdílných faktorech. Brecker, S. (1992) připouští, že ne všechny zneužívané děti vykazují v dalším životě nějaké nápadné symptomy, které souvisely se zneužíváním. Zdá se, že závažným podnětem pro následky zneužívání je intenzita vztahu mezi dítětem a dospělým, který dítě zneužil. Dále je jisté velmi významný pro další život dítěte způsob zneužívání. Jistě větší důsledky má násilná soulož, než občasné házení po zaděšku a na prsou oběti.

Jäckelová, K. (1995, str. 182) ve své knize uvádí celou škálu neuvěřitelných a drastických scén sexuálního zneužívání: „Od té doby se otec nijak neomezoval. Vrhá se na mě skoro každý den a vybíjel si své perverzní chůče. Oduklá jsem si plakat, prosit, žádnout a křičet. Už jsem se neoduracela, když mě zneužíval a bil. Učila jsem se vystoupit ze svého těla, až bylo nechtivé jako mrtvola.“

Svíj podíl má samozřejmě i doba, po kterou je dítě zneužívané a sociální prostředí, ve kterém se to děje.

Zhrácené ze zápisu policie v Páne 12. 3. 1994:

Pan Ž. ve vlaku do Kolína šel na záchod, kde zastihl dvě děti. Desetiletou J. K. a jejího sedmiletého bratra I. K. Vstoupil na záchod, který děti nechaly otevřený a uysřčil chlapce ven. S dívkou se uvnitř uzavřel. Tam jí začal lízat ruku a chvil na ní, aby se slákla, že jí za to dá deset Kč. Klekl si na kolena, začal jí rozepínat kalhoty a přitom jí lízal přes oděv na poblauních orgánech. Dívka začala bušit do dveří záchoda. Mezitím přivedl její bratr otec a ten spolu s průvodčím pachatele zadrželi. Dívka měla strach a plakala asi půl hodiny.

Pan Ž. byl již čtyřikrát trestán za podobnou trestnou činnost. Znalci zjistili sexuální úbytku - heterosexuální pedofilii. Okresní soud v P. rozhodl, že pan Ž. spáchal trestný čin omezování osobní svobody a pokus o sexuální zneužití. Byl odsouzen k odnětí svobody u delce trvání tři let a šesti měsíci.

Psychologický znalec nezjistil opakovaně žádné psychické následky u J. K. Stejně tak ani lékařské vyšetření neprokázalo žádné následky.

Následky jsou ovlivněny i věkem dítěte a jeho psychologickými i fyzickými dispozicemi. Je tedy zřejmé, že každé zneužívané dítě „lomi“ následky i svojí osobní subjektivní dispozicí.

Enders, U. (1991, str. 81) sestavila podle vlastních a zahraničních zkušeností metodický přehled možných následků sexuálního zneužívání, který slouží jako materiál pro učitele a výchovné poradce v Kolíně n/R. Opět i tato přehledná tabulka může sloužit učitelské i rodičovské veřejnosti a samozřejmě i odborníkům jako diagnostický prostředek pro oprávněné podezření na sexuální zneužívání. Tento přehled je podle autorky rovněž užitečný pro terapeuty, kteří odstraňují následky sexuálního násilí proti dětem.

Mezi nejtragičtější následky sexuálního zneužívání dítěte patří onemocnění, které může provázet oběť i dlouho do dospělosti. Někteří autoři je označují jako rozpolcenost, jiní jako netypickou schizofrenii. Asi nejvýstižnější označení je mnohočetnost. Během zneužívání se dítě ve své bezmocnosti někdy uchyluje ke zvláštní formě úniku, ve které se „jakoby“ převrtluje do jiné osobnosti, do hračky, do zvířete a pod. To, co se děje s jeho tělem, pozoruje jako by zpozřdálí, netýká se to dítěte, protože dítě v tom okamžiku je třeba plyšovým medvídkem. Dítě si navykene v kritických situacích na talkové rozštěpování osobnosti, které je do jisté míry chrání. Tento návyk se po určité době může slině „zakódovat“ do osobnosti dítěte, že se objevuje později i v dospělosti jako reakce na nějaký podnět. Tento podnět nějakým způsobem souvisí s bývalými drastickými zážitky při zneužívání a vyvolá ochrannou reakci změny do jiné osobnosti.

„Rodiče se k ní chovali jako bezctné přišery. Matka ji zaneřádávala, otec ji znásilnil a později ji prodával i jiným mužům. Co může čtyřleté dítě dělat? Neumí se bránit pálení cigaretou, sexuálnímu zneužívání dospělým mužem. Helena si tedy našla pomocníka, který její muka prožíval za ni. Měnila se v chlapce Richarda, drzou Irenu, klavíristku Lbu a ti za ni prožívali násilí a zneužívání. V dospělosti různé spouštěče probudí v Heleně nové davy, ve které ji otec často zneužíval a změnil se v drzou Irenu. Jehnou uviděla plyšového medvíčka, podobného tomu, co držela v ruce při znásilnění otcovými kumpány a je z ní zase roz-

BR

ani naději, aby ho bránil kdokoliv jiný. Neumí pojmenovat to, co se s ním děje. Často ani neví, zda je takové chování normální. Bezmocnost je ještě zvýšena nedůvěrou jiných lidí (nejčastěji matky) k jeho signálům nebo i výpovědím. Cítí se slabě a může se cítit i jako „uda-vač“. Je svázáno tajemstvím, strachem a nepochopením. Bezmocnost je provázána i pocití izolace od ostatních dětí i členů rodiny.

Pro diagnostiku v odborné praxi je kromě výše uvedených příznaků, které může většinou rodič, učitel, praktický odborník postihnout záměrným pozorováním, se využívají v diagnostické a následně terapeutické praxi videozáznamy, demonstrace a projekční kresba. V odborné praxi je využíván pro rozhovor s dítětem videozáznam, aby dítě nemuselo být opakovaně dotazováno.

Halfarová, H. (Umovský, J. 1994) popisuje analýzu videozáznamu vyšetřovaného zneužitého dítěte z hlediska gest, mimiky atd. Demonstrace je technika, při které se využívají anatomické panenko. Děti na nich demonstrují prožité chování pachatele a svoje. Panenky umožňují překonat stud, nedostatečnou slovní zásobu, minimální zranění trauma, úzkost atd.

Kresba je známá projekční technika, v níž dítě kreslí svůj zážitek, svoji rodinu, okolí, sebe atp. Diagnostik pak usuzuje podle různých znaků na prožitky dítěte, na chování pachatele atp. Zneužití dětí často kreslí výrazné sekundární nebo primární pohybové znaky, které by normální dítě s největší pravděpodobností nepřeferovalo s takovou kreselnou emocionálností.

4. Zvláštnosti sexuálního zneužívání chlapců

Většina dosud popisovaných znaků a projevů sexuálního zneužívání dětí platí přibližně stejnou měrou pro dívky, jako pro chlapce. Protože nejčastější obětí bývá dívka, většina autorů se věnuje obětem-dívčím.

Jos van den Broeck (1993) tvrdí, že sexuální zneužívání chlapců je však daleko častější než se obecně soudí. Počet ohlášených chlapců obětí je ovšem daleko menší než počet ohlášených obětí dívkách, ačkoli minimálně 20 % sexuálně zneužívaných dětí jsou chlapci. Dokonce lze předpokládat, že způsob sexuálního zneužívání chlapců je daleko pohlavnější, než zneužívání dívek. Pachatel

u chlapce zásadně atakuje jeho pohlavní orgány nebo konečník. U dívek řada pachatelů se uspokojí kontaktem se sekundárními pohlavními znaky nebo jen dotykem přes oděv. Sexuální útok na chlapce je násilnější než na dívku.

Zvláštností sexuálního zneužívání chlapců je také to, že chlapci bývají častěji zneužíváni mimo rodinu než dívky. Všeobecně mezi odborníky pánuje mínění, že důsledky zneužívání jsou pro chlapce méně drastické než pro dívky. Bohužel toto tvrzení není výzkumně nijak podloženo, jde spíše o projektní mužskou spekulaci. Glover, N. (1990) je toho názoru, že mužská obětí sexuálního zneužívání prožívá sexuální zkušenost s ženou méně drasticky než dívka s mužem. Naopak zkušenosti z různých terapeutických center ukazují na fakt, že zneužívání chlapců má častěji tendenci k agresivnímu chování než zneužívání dívků. Vzniká u nich větší nebezpečí, že se častěji ztotožní se „svým“ pachatelem a později přejímají i jeho agresivní chování.

„Mám bo ráda, je jinak dobrým přítelem, nechci, aby měl těžkosti, ale to, co se mnou dělal, bylo odporné.“ „Nejtíže to byla pěkná bra, ale pak to bylo hnusné, jednou to nějakými klukovi vrátím.“
Řada chlapců obětí začíná později. Dochýlovat i o své mužnosti: „Měl jsem se lépe bránit... nemohl jsem už utéct... Proč to dělal zrovna se mnou, to už nebudu mužem?“

Další adaptace obětí souvisí se způsobem socializace chlapců a odáží se především ve třech oblastech:
- Oblast moci a kontroly. Mít pocit moci a kontroly nad svým vlastním tělem a nad situací.

- Oblast sexuality a sexuální orientace. Mít pocit možnosti rozvíjet vlastní sexualitu a vlastní sexuální orientaci.
- Oblast vztahů. Mít pocit možnosti intimně se stykat s jinou osobou.

4.1. Oblast moci a kontroly

Naše kultura očekává od chlapců, že budou bez velké námahy zvládat své emoce a své problémy. Prostě chlapci nemají dělat příliš povyku se svými problémy. Chlapec musí své nesnáze co nejdlíže

Zvláštnost:

(a) (b) (c) (d) (e) (f)

metod práce s cílovými skupinami. Obsah prevence sexuálního zneužívání je v zahraniční literatuře relativně dobře zpracovaný, ovšem odpovědi na otázku „*jak na to*“ jsou velmi těžké.

Cílové skupiny prevence jsou chápány čtyři:

2.1. Veřejnost včetně sdělovacích prostředků a státních institucí

Chybné působení různými médii na nejširší veřejnost má za úkol vytvářet veřejné mínění ve prospěch dětí. Dítě je chápáno jako hodnota, a to nejen hodnota mravní či sociální, ale i jako hodnota právní. Dítě má svá práva, která garantuje zákon a stát.

Metoda je koncipována jako osvěta. Osvěta svojí funkcí má celou řadu možností, zvláště v médiích, ale z hlediska účinnosti je nejméně spolehlivá a nejméně efektivní. Pouhá vyhláška nebo informace v televizi má příliš nízkou šanci na to, aby změnila nejen postoje, ale i chování těch osob, kterých se to především týká, tedy pachatelů a obětí. Vyhláška nebo i zákon má charakteristicky restriktce – omezení, tedy dává na vědomí, co je zakázáno, ale neukazuje správné chování a již vůbec nedává návod, jak správné chování vychovat.

Osvěta zvyšuje svoji účinnost tehdy, když vstupuje do vědomí veřejnosti na úrovni identifikovaného a interiorizovaného veřejného mínění, kde sama veřejnost kontroluje plnění normy. To znamená, že veřejnost také spontánně upozorňuje příslušné orgány na týrání, zanedbávání a v našem případě na zneužívání dětí nebo i na pouhé podezření.

V současné době je veřejnost sice o problematice informována formou komerčních atraktivních případů, ale zcela nedostatečně je další část metodiky: Jak se má chovat občan, který má podezření nebo jistotu, že dítě v jeho okolí je předmětem zneužívání? Kdo má být informován? Policie? Sociální pracovník? Psycholog? Jak se má postupovat, aby byl chráněn zájem dítěte? Co vlastně je sexuální zneužívání dítěte? Je zřejmé, že samotná osvěta musí logicky nabízet i metodu, která veřejnosti poradí. Dobrým příkladem může být osvěta a současně metody prevence HIV/AIDS.

2.2. Vzdělávání rodičů a pedagogů

Matějček, Z., Dyrtych, Z. (1994) i Provazníková, H. (1995) chápou tuto oblast opět spíše jako osvětu orientovanou na rodičovskou a profesionální odpovědnost rodičů a pedagogů. Smysl je v informovanosti o širší oblasti, kterou dnes označujeme jako sexuální výchova nebo ještě přesněji obsah sexuální výchovy.

Domnívám se, že na této úrovni již nelze hovořit o osvětě, ale o člene dlouhodobé a plánovitě výchově, která má charakter postgraduální. Učitelé vychovatelé, ale i rodiče, kteří již o děti pečují, vychovávají je a vzdělávají, musí být vybaveni nejen osvětovou informací, ale musí být vybaveni i metodami a prostředky, jak formovat své děti a žáky k takovému chování, které minimalizuje jejich zneužívání, týrání a zanedbávání. To je nesporné úkol pro odpovědné pracovníky z řídicích školských institucí, ale i manželských či předmanželských poraden.

Zavedením sexuální výchovy do škol byl k tomu učiněn důležitý krok: ovšem způsob aplikace a především sama praxe ve školách již nebudí tolik optimismu. Učitelé sexuální výchovu stále chápou jako vzdělávací nebo osvětový předmět, bez ambic na změny chování dítěte. Změnu této nesporně špatné strategie předpokládá systém dalšího atestačního kvalifikačního vzdělávání učitelů, který by měl organizovat vysoké školy zabývající se přípravou pedagogů.

Prakticky vůbec neexistuje profesionální příprava rodičů. Jedna z nejnáročnějších lidských činností, výchova dítěte, není vůbec garantovaná vzděláním vychovatelů-rodičů. Každá škola by měla zavést program výchovy a vzdělávání rodičů svých žáků, jak to je běžné např. v Anglii, kde v některých hrabstvích je pro rodiče i povinná „nedělní škola pro rodiče“.

Poradenská činnost by neměla fungovat jenom jako osvěta, ale i jako praktický výcvik rodičovských dovedností a chování snoubenců nebo i samotných rodičů. Současná psychologie i pedagogika je vybavena celou škálou kvalitních výcvikových metod, které stále hledají cestu pro širší zavedení do praxe. Tyto postupy jsou sice pracnější a časově náročnější než jakákoliv osvěta, ale také účinnější.

Základní endogenní podmínkou jsou osobnostní vlastnosti a charakteristiky dítěte, které se projevují v chování.

Základní exogenní podmínkou je sociální prostředí, ve kterém se dítě pohybuje a sírnace, do kterých se v tomto prostředí dostává.

3.1. Osobnost dítěte

Je zřejmé, že velmi často sexuální zneužívání umožňují takové děti, které svým chováním jsou sociálněmu prostředí „nesrozumitelné“. Tyto děti bývají obližně vychovatelé nebo bývá s nimi obtížná komunikace. V některých případech svým chováním i naprosto nevědomě provokují své zneužívání. Obvykle mezi ně patří:

- Děti nedonošené, umístěné dříve dobu po narození na jednotkách intenzivní péče novorozenci.

- Děti postižené lehkou mozkovou dysfunkcí (LMD). Učitelé je hodnotí jako neklidné, nesoustředěné, neukázněné a impulzivní. Nervomimický vývoj nervové soustavy způsobuje neustálou změnu chování, která je logicky předmětem kritiky a výtek rodičů a učitelů. Děti hledají neustále změnu, Z. Matějček o nich říká, že jsou jako „z hadích ocásků“.

- Děti, které bývají často nemocné, podvyživené, vyčerpané nějakou organickou nebo psychickou zátěží. Jsou to děti, které nemají v sobě dostatek sil k odolávání tlaku pachatele.

- Děti, které mají nějaký stupeň mentální retardace. V příkladech z této knihy se s takovými dětmi také setkáváme. Tyto děti bývají „hambou“ pro rodiče již svojí mentální retardací. Tak se někdy dostávají na periferii výchovného a kontrolního zájmu. Nezájmem a zanedbávání rodičů na jedné straně a snížená diagnostická schopnost dítěte na druhé straně bývá velmi často vhodným terémem pro agresi pachatele.

- Děti, které z nějakého důvodu jsou ve škole neúspěšné. Může jít o sníženou intelektuální schopnost, specifické poruchy učení (dyslexie) nebo i o nespolečenskou úzkostnost. Zvláštní kategorií zde tvoří i děti, které nějakým způsobem nespĺňují očekávání rodičů a rodiče je vysouvají na okraj svých zájmů nebo je nadměrně kritizují a devastují pozitivní vývoj jejich sebevědomí.

Jeli potenciálním pachatelem někdo z blízkých příbuzných dítěte, je poměrně dobře otevřen prostor pro jeho patologickou sexuální agresi proti dítěti. Strategie vydržování dítěte a přenašení odporu

vednosti, případně strachu, se pak ukazuje jako velmi „úspěšná“. Rafinovaná strategie pedofilního pachatele může vést i k vyvolávání ní pochů lřlosti dítěte s potenciálním pachatelem. Neúspěšné nebo nějakým způsobem handicapované dítě, které samo potřebuje určitý projev empatie a chápavosti, rádo chápe i lřtují někoho jiného, protože i to je cesta ke zvedání vlastního sebevědomí. V publikaci uvádíme příklad zneužití lřlosti dítěte k sexuálnímu zneužívání, „nikdo mě nikdy nemá rád, jsem nešťastný a nemocný, jenom ty, bolčičko moje, mě máš ráda a umíš mě políbovat“.

V prevenci jde tedy o vyhledávání těchto děů, zvýšené sledování a volbu správné pedagogické metody v práci s nimi. Především učitel by měl velmi dobře znát diagnostické strategie, které mu umožní včasné rozeznání osobnosti a handicapu dítěte. K tomu se nutně váže učitelova schopnost komunikace s dítětem, vytvoření důvěrné atmosféry a také projektivní schopnost posoudit rodinné klima dítěte na základě jeho výpovědi. To jsou pedagogické dovednosti nutné pro učitelovu preventivně výchovnou práci.

Samozřejmě svoji roli hraje i poučení rodičů, zvláště matek, které by měl provádět učitel nebo dětský lékař.

3.2. Rodina dítěte

Tato podmínka je exogenního charakteru. Někdy bývá taková rodina, která umožňuje zneužívání dítěte, případně týrání a zanedbávání, označována jako rodina „fyziková“. Velmi často, jak je zřejmé i z příkladů, které v publikaci uvádíme, jsou to rodiče, kteří jsou sami i sociálně zanedbaní, kteří jsou nějakým způsobem vyčleněni z normy společenského soužití.

V jiných případech jde o nějakým způsobem deprivované osoby, a to jak v sexuální, tak i v jiné formě života, za současně snížené schopnosti seberegulace a sebekontroly. Neuvěřitelně paradoxní situací představuje rodina zdánlivě fungující v níž jeden z rodičů je orientován pedofilně nebo sexuálně agresivně a druhý má nějakým způsobem omezenou schopnost kontroly. Může to být i matka, která chodí pracovat na noční směny. Matějček, Z. (1994) i Procházková, H. (str. 49) člení tuto podmínku na dospělé osoby:

- s anomálním vývojem osobnosti, s agresivními povahovými rysy, lřdi nezdřizlivě, impulzivní, neurotické,

3.5. Rizikové situace

Rizikovou situací pro zneužívání dítěte z hlediska prevence, tedy z hlediska, které ve své pedagogické praxi musí regulovat učitel i rodič, jsou asi nejčastější tyto situace:

- (1) - Stresovaný dospělý, který svůj stres, frustraci a konflikt odteřogává na dítěti. Např. poníženy a odmítnutý manžel se sniženou sebekontrolou začne obtěžovat svoji dceru nebo dceru své manželky. Jiný dokonce je takto iniciována i agrese vůči naprosto neznámému dítěti.
- (2) - Alkoholem nebo jinou drogou intoxikovaný jedinec. Dítě, zvláště dívka, se snadno stává obětí sexuální agrese, a to nejen v rodině, ale i mimo rodinu a mimo bydliště. Osamocené dítě prakticky nemá žádnou šanci na obranu.
- (3) - Nemocné dítě představuje rovněž rizikovou situací, její blízkou potenciální pachatel. Kriminální praxe zná řadu případů zneužitých nemocných dět nejen v rodině, ale i v nemocnici.
- (4) - Uvolněná sexuální atmosféra v domácnosti.
- (5) - Dítě bez dozoru, tzv. "dět s klíčem na krku", bývá častým předmětem útoku různých deviantů nebo asociálních žvlů.
- (6) - Zvláštní situací představuje "hledání pomoci". Dítě stopuje auto, hledá ztracené rodiče, nemá peníze na autobus a pod. Pachatel simuluje hledání pomoci. Žádá dítě o pomoc, příklad o vraždě dítěte v hudební škole v Hradci Králové je touto situací (popsán v publikaci), pachatel žádá dítě pod různými záminkami o vstup do domu, do bytu a pod.

4. Terciální prevence

Terciální prevencí rozumí Procházková, E. (1995, str. 51) takové chování pedagoga, lékaře, rodiče a pod., ve kterém reaguje na situaci, v níž došlo k sexuálnímu zneužití nebo k týrání či zanedbávání dítěte. Matějček, Z., Dyttrých, Z. (1994, str. 21) hovoří o prevenci sekundární. Obsahové se však autoři nelší.

Smyslem terciální prevence je především zamezit dalšímu opakování násilí vůči dítěti, aby dítě nebylo dále poškozováno a aby poškození, které dítě utrpělo, bylo minimalizováno. Terciální prevence má tři základní etapy:

4.1. Etapa diagnostická

V této etapě se provede odborná diagnóza míry poškození dítěte. Je zřejmé, že odbornou diagnózu provádí specializované pracoviště na úrovni psychologické, medicínské a právní.

Pro učitele je tato etapa významná především v tom, že právě oni bývají první, kdo nějakým způsobem diagnostikují možné sexuální zneužívání dítěte a případ oznamují kompetentním činitelům. V publikaci uvádíme některé diagnostické strategie vhodné pro učitele a rodiče. Nejde o profesionální diagnostickou strategii, ale spíše o určitý "soubor klíčů", který umožní vyslovit odůvodněné podezření.

Odborné pracoviště, kam dítě obvykle přijde, po provedení profesionální diagnózy, stanoví prognózu, ze které pro pedagogického pracovníka, případně pro rodiče dítěte vyplývají další etapy preventivní práce.

4.2. Etapa pomocná, ochranná a terapeutická

Smyslem této části terciální prevence je především rozhodnutí odborného pracoviště, zda:

- (4) - dítě zůstane dále v rodině (dítě v rodině obvykle zůstane, když rodina poskytne dítěti úplné bezpečí a ochranu před pachatelem a zajistí dítěti optimální podmínky pro výchovu i terapii),
- (2) - dítě nezůstane dále ve své rodině a je nutné najít jiné optimální řešení situace (pachatel je z blízkého okolí dítěte, není možné odstranit dítě z jeho vlivu a ani při odstranění pachatele rodina neskytá záruky v optimální výchově a terapii zneužitého dítěte).

Pro učitele, jímž je především tato publikace věnovaná, vyplývá z této etapy především nutnost velmi citlivé pedagogické práce se zneužitým dítětem, ale i s celým třídním kolektivem. Rovněž o těchto strategických pišeme jinde v této publikaci.

Matějček, Z., Dyttrých, Z. (1994) upozorňují na to, že ani takové rozhodnutí nemusí být jednou provždy neměnné. Zdá se, že největším problémem této etapy i podle Dumovského, J. (1995), je nízká odborná kvalifikovanost lékařů, psychologů a konečně i pedagogů ve správné diagnostice a především ve správné terapeutické práci nejen s poškozovým dítětem, ale i s rodinou dítěte.

